

Kovács András Donát

ROZGONYI TAMÁS–TAMÁS PÁL–TAMÁSI
PÉTER–VÁRI ANNA (SZERK.): A TISZAI ÁRVÍZ.
VÉLEMÉNYEK, KOCKÁZATOK, STRATÉGIÁK
(Budapest: MTA Szociológiai Kutatóintézet, 2000)

A Tisza-vidék környezeti válsága rendkívül összetett. A problémákat ennek megfelelően több irányból lehet megközelíteni és a megoldások is sokfélék. Az ökológusok elsősorban a természetvédelmi értékek megóvásáért küzdenek, a vízügyi szakemberek a Vásárhelyi Terv továbbfejlesztésének stratégiáján dolgoznak, a környezeti és a regionális kutatások, pedig a fenntartható fejlődés kritériumait tárják fel a térségben. A folyóvíz környezetének védelemért azonban nem csupán a természetet védő gondoskodás, a racionális mérnöki látásmód, vagy a terület- és vidékfejlesztő szemlélet lehet felelős. Az ökológiai folyosó biodiverzitásának megőrzése, a természetközeli-mezőgazdálkodási elméletek gyakorlatba való átültetése, a gátak, vésztározók megtervezése és megépítése valóban a legfontosabb feladatok közé tartoznak, nélkülözhetetlen tényezői a Tisza menti települések fejlődésének. Az ártéri erdők telepítésekor, a falvak szennyvízelhelyezési gondjainak megoldásakor, vagy épp egy új aszfaltút építése kapcsán néha úgy érezhetjük mindent megteszünk, hogy a folyó és melléke „magára találjon”. A legtöbb stratégiából, programból azonban hiányzik egy igen lényeges szempont: a társadalmi-gazdasági környezet és a természetes tér egymásra hatásából, összefüggéseiből adódó krízis magyarázata és az erre vonatkozó megoldási lehetőségek kidolgozása! Felmerül a kérdés, vajon nem feledkezünk-e meg arról a Tisza mentén élő másfélmillió emberről, akik szociális, kulturális és gazdasági problémáinak megértése és kezelése nélkül nem biztosítható a térség településeinek fenntarthatósága?

A könyv szerzői szociológiai aspektusok irányából közelítették meg a „Tisza-problematikát”, középpontba helyezve a part menti városok és falvak társadalmát, azokat a lokális közösségeket, amelyek a legérzékenyebbek e vidék környezeti viszonyainak rendezését illetően. Bár a vizsgálatok kiindulópontját az egymás után jelentkező hatalmas árvizek jelentették, *a kötetben megjelent tanulmányok a lakosság, a vízügy, a média magatartásából és a karakterisztikus szereplők között lévő kommunikációból eredő tapasztalatokra, tanulságokra épülnek, elsősorban a társadalmi környezet tényezőire felhívva a figyelmet.*

A több egységből álló kötet hat tanulmánya közül három, a Felső-Tisza magyarországi és kárpátukrajnai szakaszainak, valamint az Alsó-Tisza egy szakaszának árvíz által veszélyeztetett területein végzett, empirikus vizsgálaton alapuló, lakossági közvélemény-kutatási eredményeket dolgoz fel. Hasonlóan lényeges szempontokat sorakoztatnak fel a további tanulmányok, melyekben a kulcsszavak: az árvízi megelőzés, a kríziskommunikáció, a megélt katasztrófa és annak médiaprezentációja, a lakossági elvárások és szerepvállalás.

A környezeti, elsősorban árvízi problémák kapcsán felmerülő társadalmi nézőpontokat elemző *Rozgonyi Tamás* elsősorban arra keresi a választ, hogyan vészelték át, miként élték meg a felső-tisza-vidéki települések lakosai az 1998-as tiszai áradást. A megkérdezettek a környezeti problémák okait főként a gátépítés alulfinanszírozottságában, a vízügyi szakszerv feladatvállalásának hiányosságaiban, az előzetes, megelőző intézkedések elmaradásában látták. Szomorú tény, de a folyóvíztermészet viszonyai már az áradásokat, és az ezeket tetőző határon túli szennyeződések megelőzően rosszak voltak. A csatornázottság és a szennyvíztisztítás elmaradottsága, a sok illegálisan működő fűtő kút és a folyó gátjain belül lévő több száz épület, a kommunális hulladékok környezetkímélő lerakásának megoldatlansága miatt a tájban és a települési környezetben negatív változások következtek be. A helyzetet tovább rontotta, hogy a kisebb települések jó részén nem álltak (s még ma sem állnak) rendelkezésre a megfelelő anyagi eszközök, a szükséges szakmai tapasztalatok, sőt a tulajdonviszonyok rendezetlensége, a lokális vállalkozói szféra meggyengülése hátráltatta a kistérségi, regionális kapcsolatok kialakulását is.

A többszörösen áttételes, időben és térben egyszerre jelentkező gondok a Tisza menti, vidéki térségek társadalmát kiszolgáltatott helyzetbe sodorták. A lakosság egy része az árvizeket megelőző időszakban sem volt megelégedve a helyi tájékoztatással, többségük azonban az áradások miatt bekövetkezett szélsőséges helyzet miatt veszítette el végképp a helyi vezetésbe vetett bizalmát. A vizsgálat megállapította, hogy bár a munkálatok szervezésében kardinális szerepet vállalók megítélése (települési önkormányzatok, katonaság, lakosság, területileg illetékes vízügyi igazgatóság) alapvetően pozitív volt, a megkérdezettek szerint az önkormányzatok alulteljesítettek. A lakossági tájékoztatás esetlegessége, a prominens személyek ismeretének hiányossága – a társadalmi problémákat, a környezeti tudattal kapcsolatba hozó területi kutatások szerint –, a folyó menti települések környezeti infrastruktúrájának korszerűtlenségén túl, a legégetőbb probléma a térségben.

Vári Anna első tanulmányában a kockázatértékelési és áldozatvállalási hajlandóság kérdését vizsgálta három tiszai öblözetben. A kérdezettek a munkanélküliség csökkentése az életszínvonal növelése mellett a legfontosabb feladatnak az árvízvédelmet tartják, s ezt főként állami költségvetésből gondolják megvalósíthatónak. Saját anyagi áldozatra a válaszadók egy-két százaléka lenne csak hajlandó. A lakosság „külső erőtől” várja a megoldást, ráadásul a gondok felszámolását csak azokban a problémakörökben látja, amelyeket személyes tapasztalatai alapján érzel. Márpedig a fenntarthatósághoz, a modern környezetvédelem kialakulásához csak a környezeti érdekek alapján formálódó társadalmi igény vezetheti el a helyi közösségeket. Természetesen a települési környezetpolitika elmaradottságának és a környezetvédelem alacsony hatékonyságának fő okozója sok esetben az önkormányzati tisztségviselők környezetvédelmi szakmai tapasztalatának és tudásának hiánya, de a lakosság tájékozatlansága és gyakori közömbössége is hátráltató tényező. Az egy helyben toporgást tükrözi az a tény, hogy a Tisza menti települések 90 százalékán még nem készült helyi környezetvédelmi program. A környezeti infrastruktúra fejlesztése a lakosság közügyekbe való bevonása sokszor nem anyagi erőforrások, mindinkább lokális környezeti tudatosság és tervezés hiányában marad el (*Recenzor*).

Az árvízvédelemmel kapcsolatos társadalmi tudatosság kérdéseit vizsgáló közvélemény-kutatás elsősorban az áradások időszakában jelentkező lakossági attitűd feltá-

rására irányul. Vári Anna második tanulmánya az árvízvédelem társadalmi vonatkozásait, a lakosság, a vízügyi hatóságok és illetékesek viszonyát, a média szerepét tekinti át egy olyan időszakot követően, amikor a helyi közösségek környezeti érzékenysége az átlagosnál feltételezhetően nagyobb. Igen időszerű a felvetés, hiszen ahhoz, hogy az emberek környezethez való viszonyát megértsük és a környezetállapot javítását célzó megoldási lehetőségeket kidolgozzuk, nélkülözhetetlen a kulturális-mentális környezet; többek között a lakosság árvízvédelemmel kapcsolatos ismeretének, tudatosságának feltárása. *A tiszai élőhelyek, települések fenntarthatóságában, a lakosság „öntudatra ébredése”, modern szemléletű tudásának gyarapodása a jövőben meghatározó lesz,* a társadalom települési és tájértékekről alkotott tudati „vetületeinek” bemutatása fontos feladat. A mélyinterjúk vizsgálatok, a vészhelyzetek kezelésének problémái mind-mind ezt igazolják. A szerző a tudatosság javításának lehetőségét elsősorban a nemzetközi tapasztalatokon alapuló, hatékony szervezés, együttműködés, tájékoztatás és oktatás irányából látja.

Meg kell találnunk a különbséget érték és érdek között! Az előző örök, míg az utóbbi önös és ideiglenes. – Ezt a gondolatot sugallja Tamás Pál *Az árvíz, mint kulturális kihívás* című tanulmánya. A kérdőíves felméréssel egybekötött vizsgálat a felső-tiszai árvízzel kapcsolatos védelmi munkák megszervezésével összefüggő kommunikációra, a lakosság aktivitására, a helyi elitek reakcióira és az árvízi fenyegetettség megélésére irányul.

Az árvíz valóban minden téren kihívás, s ebben az értelemben a kockázatok csökkentése érdekében a társadalmi aktivitásnak is formát kell öltetnie. Ehhez azonban fel kell éleszteni, cselekvőképessé kell tenni az önkormányzatokat és azok szakembereit, és a velük minden téren együttműködő lakossági civil szervezeteket. Ez nem csupán az árvizek kezelésében, de hosszú távon az egész Tisza vidék fenntartható fejlődésében fontos tényező. A tanulmány egyik fő tanulsága, hogy a „csak magunkra számíthatunk” felfogást ki kell egészítenie a kríziskommunikáción jóval túlmenő egyéni és közösségi tenni akarásnak. Az emberek „világképének” nem csak az áradások idejére kell megváltoznia, hanem a katasztrófák utáni időszakokban is érvényesülnie kell a közös munkának, kölcsönös segítségnyújtásnak. Az, hogy a településkörnyezeti rendszerekben a környezetszemponytúság dominanciája, a tájékoztatáson alapuló helyi, hivatalos információáramlás, a helyi vezetőkbe vetett bizalom érvényesülhessen, nem csupán politikai, vízügyi érdekek érvényesítésének eredménye lehet, de a lakosság felelősségérzetének, anyagiakban és szellemiekben megmutatkozó áldozatkészségének, sőt bizonyos fokú kulturáltságának függvénye is (*Recenzor*).

Az 1998-as őszi felső-tisza-vidéki árvízről írott sajtóközlemények elemzésében Jávora István, Papházi Tibor és Rozgonyi Tamás vállalkozik azon cikkeket áttekintésére, melyek az árvíz idején jelentek meg az áradásokról. *Tájékoztatás, avagy rémhírkeltés a cél?* – teszik fel a kérdést a szerzők. Átfogó képet kapunk a kárpátaljai és a hazai sajtótermékekről, a „konfliktusorientált” írásokon keresztül az objektív híradáson át, a bulvárlapok készen kapott, klisékkel dolgozó riportjaiig. Eltérő típusú lapokban, más és más műfajú tudósítások sora, riportok, interjúk, rövidhírek jelentek meg dömpingszerűen az árvizeket követően. A sok egyoldalú írás mellett, melyek olvasásakor szakmai vagy szenzációhajhász jellegű cikkek sorozatába ütközhetett az átlag érdeklődő, számos napilap és nagy példányszámú magazin is törekedett a közérthető, objektív tájékoztatásra. A szerzők szerint a sajtó egy igen fontos tényezőt azonban a legtöbbször

csak érintőlegesen hangsúlyozott: Az áradások drasztikus következményekkel jártak, de e következmények alatt nem csupán az ökológiai folyosó sérüléseit, a természetes állapotok degradációját kell érteni, hanem a társadalmi feszültséget, a periferizálódást előidéző fokozó gazdasági problémákat is. A gondok az árvizek levonulásával nem múltak el, a környezetszennyezések terhe és a gátak közé szorított folyó kiszámíthatatlansága továbbra is fenyegeti a folyó menti ökoszisztémát és a települések környezetének fenntarthatóságát. Ebben a helyzetben igen élesen vetődnek fel a felelősség, a helytállás, az együttműködés és a szolidaritás kérdései egyéni, települési, mind pedig országos viszonylatban.

A mindennapi életet, a társadalom rendjét felborító *katasztrófáknak igen sajátos a médiaprezentációja*. Császi Lajos elsősorban nemzetközi szakirodalomra épülő „katasztrófa-szociológiai” elemzésének a szerepe talán megkérdőjelezhető egyesek számára a kötetben, de az aszályokkal, vízkárokkal és más természeti haváriákkal kapcsolatos nemzetközi mozaik és a külföldi példák alapján körülírt médiabeszámolók a Tisza-problematikát illetően kísértetiesen jelzik a párhuzamot és ezáltal aktuálissá és érdekessé teszik a kötet utolsó tanulmányát. Némi kritikaként érheti a szerzőt, hogy írásában a társadalom normatív rendje, a kollektív szolidaritás, a médiakritika és a katasztrófák társadalom-lélektani boncolgatása mellett, a hazai problémák nagyobb szerepet kaphattak volna.

Az MTA Szociológiai Kutatóintézetének kiadásában megjelent változatos tartalmú és egyébként jól szerkesztett, ízléses megjelenésű könyv segítségével betekintést kapunk a Tisza-vidék problémájának néhány olyan társadalmi vonatkozásába, mely segítheti az átfogó szemléletmódú környezeti programokat, a komplex területfejlesztési megoldások kidolgozását. Figyelembe kell vennünk, hogy a kedvezőtlen, antropogén hatásokra bekövetkezett változások ellenére a folyó hullámtere és ártere, a települések bel- és külterületei, valamint a mezőgazdasági és erdőterületek, jelentős környezeti értéket képviselnek. Az eredeti természeti állapotok lehetőségek szerinti visszaállítása, az ökológiai stabilitás növelése, a települési környezet rekonstrukciója, a tiszai tájak rehabilitációja, nem csak a Tisza mentén élők hosszú távú érdeke, hanem a környezetért felelős területi tervezési-irányítási döntéshozók kötelessége, sőt sok új szakmai feladatot nyújt a területi kutatók új generációi számára is. Ajánlom tehát az izgalmas és tanulságos kötetet mindazoknak az alföldi szakembereknek, önkormányzati vezetőknek, akik munkájukkal hozzájárulhatnak a folyó menti lakóhelyek és a régió környezeti megújulásához, az ottani lakosság életmódjának és életkörülményeinek javításához, de ezen túl a Tisza-vidék és a Kárpát-medence környezeti állapotáért aggódó érdeklődők számára is.